
DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2023.01.106>

УДК: 330.1: 338.242: 338.5.018

JEL: D40, D41, D42, D43

Олександр Бандура

ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ КОНТРОЛЮ ПРИРОДНИХ МОНОПОЛІЙ

Визначаються специфіка контролю природних монополій та основні вади існуючих методів такого контролю. Аналізуються деякі альтернативні методи контролю, які існують у світовій практиці. Пропонується можливий шлях вдосконалення інформаційної складової кількісного контролю природних монополій за методом встановлення граничного рівня ціни (методом коефіцієнтів зміни ціни), який наразі є найпоширенішим методом тарифного регулювання природних монополій серед розвинених країн світу. Однією з основних причин того, що цей метод не знайшов належного практичного втілення в Україні, є нерозробленість методичних підходів до визначення основних елементів відповідної до методу формули: показників інфляції, ефективності діяльності (X-фактор) та дії зовнішніх факторів (Z-фактор). Принципове значення має невизначеність критеріїв перегляду фактора ефективності (X), яка може сприяти гальмуванню інвестицій, зниженню зацікавленості монополіста у масштабних довгострокових інвестиціях. Робиться спроба усунення більшості з зазначених недоліків методу встановлення граничного рівня цін (методу коефіцієнтів зміни ціни) на базі СМІ-моделі макроекономічної динаміки. Пропонується метод однозначного визна-

Бандура Олександр Вікторович (alexban@ukr.net) д-р екон. наук, доц.; провідний науковий співробітник сектору інституційної економіки відділу економічної теорії ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". <https://orcid.org/0000-0002-3543-4461>

Цитування: Бандура О. В. Вдосконалення інформаційної складової контролю природних монополій. *Економічна теорія*. 2023. № 1. С. 106–119. DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2023.01.106>

© О. Бандура, 2023

чення фактора ефективності (X) природних монополій. Також запропонована модифікація формули для визначення тарифу на продукцію таких монополій, в рамках якої посилюються стимули до інноваційної активності та до запровадження нових технологій суб'єктами природних монополій, зберігаючи при цьому інтереси споживачів, усувається ефект гальмування інвестицій. Маючи змогу визначення в рамках CMI-моделі показника кількісної оцінки змін у величині монопольної влади та ступеня впливу цієї влади на економіку в цілому та на різні її сегменти, ці показники пропонуються як допоміжні до формули тарифікації для перевірки ефективності визначення саме тарифу на продукцію природних монополій.

Ключові слова: природна монополія, цінове (тарифне) регулювання, фактор ефективності, монопольна влада, конкуренція.

IMPROVEMENT IN THE INFORMATION COMPONENT TO CONTROL NATURAL MONOPOLY

Oleksandr Bandura (alexban@ukr.net), Doctor of Economics, Senior Researcher, Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine.
<https://orcid.org/0000-0002-3543-4461>

We define the specific features in the control over natural monopoly and the main drawbacks in the contemporary methods of such a control. Also, we analyze some alternative methods of monopoly control that take place in world practice. This paper presents a possible way to improve the information component for quantitative control of natural monopoly using the method of marginal price level fixing (method of price coefficients changing). This method is a widespread one that is used for price regulation of natural monopoly in highly developed countries. However, the method to define the main elements in the corresponding formula — inflation number, economic efficiency factor (X -factor) and effect of external factors (Z -factor) — is still to be elaborated. This fact is one of the main objective reasons why this method is not presently used in practice in Ukraine. Of fundamental importance is the uncertainty of the efficiency factor (X -factor) revision criteria. It can contribute to the slowdown of investments, reducing the interest of the monopolist in large-scale and long-term investments. This paper presents an attempt to eliminate most of the above mentioned drawbacks in the method of the marginal price fixing (method of price coefficients changing) using author's CMI-model of macroeconomic dynamics. We propose a method to define unambiguously the efficiency factor (X) for natural monopoly. Also, we have modified the formula to define the price (tariff) for a product of natural monopoly in order to stimulate the monopoly's innovative and investment activity while keeping the consumer's interest, and

to eliminate the slowdown effect of investments. Besides, using the CMI-model we are able to determine quantitative indexes of monopoly power and the rate of effect of this power on the economy as a whole and on its various sectors. These indexes are proposed as additional ones to the price (tariff) formula to verify the results of the formula's action.

Key words: natural monopoly, price (tariff) regulation, factor of efficiency, monopoly power, competition.

Ринки природних монополій, до яких належать, наприклад, сфера послуг інфраструктури з енергопостачання, зв'язку, транспорту та житлово-комунального господарства, займають одні з ключових позицій у будь-якій економіці. Природна монополія має низку специфічних ознак, що змушують розглядати цей вид монополії окремо. Вона належить до ринків, де конкуренція небажана або навіть неможлива. Тому загальною практикою є контроль за цінами (тарифами) природного монополіста, штучно створюючи умови, що імітують конкурентний тиск на монополію.

Загальновідомо, якщо виробництво супроводжується суттєвою економією від масштабу, так що довгострокові середні витрати (LAC) завжди знижуються разом зі зростанням обсягів виробництва, то найбільш ефективним є лише один виробник, ніж декілька, оскільки наявність більшої кількості виробників призводить до зростання витрат. Більш того, внаслідок економії від масштабу довгострокові середні витрати (LAC) завжди перевищують довгострокові граничні витрати (LMC). Цей факт зумовлює специфіку регулювання природних монополій.

Теоретично найоптимальнішим методом утворення кінцевих цін у природно монопольних галузях є ціноутворення за Рамсеєм, яке полягає у забезпеченні беззбитковості суб'єкта природної монополії за умови мінімізації втрат ефективності, викликаних відхиленням від граничних витрат. Ця теоретична конструкція на практиці зіштовхується зі значними труднощами. Так, щоб вийти на ціни Рамсея, треба оцінити показники еластичності попиту (при цьому ціни підвищуються обернено пропорційно еластичності попиту), а це передбачає значний обсяг статистичної інформації. Високі ін-

формаційні вимоги до розрахунку цін за Рамсеєм істотно обмежують їх застосування (Лагутін, 2013).

До специфіки ціноутворення за природної монополії належить і те, що в оптимальній з позиції суспільства точці, де ціна збігається з граничними витратами (точці перетину кривих попиту та граничних витрат), фірма не в змозі відшкодувати свої витрати, оскільки LAC завжди більше ніж LMC.

Одним із можливих шляхів вирішення проблеми є встановлення двокомпонентного тарифу на продукцію природної монополії. Наприклад, декілька перших одиниць продукції відпускається по високій ціні, а ціна додаткових одиниць встановлюється близькою до граничних витрат. Однак об'єктивні труднощі з визначенням кривої попиту та величин граничних витрат (насамперед ідеться про труднощі отримання інформації, необхідної для їх розрахунку) призводять до того, що на практиці ціна продукції природної монополії встановлюється на рівні середніх витрат. Ціна на рівні середніх витрат є найменшою, за якої будь-яка фірма не має збитків в умовах зростаючої віддачі від масштабу. Однак контроль за середніми витратами монополій передбачає значні витрати на їх моніторинг (Depoorter, 1999).

До того ж для розрахунку норми прибутку бажано використовувати LAC. Однак, оскільки технічно неможливо побудувати криву LAC, то потрібно використовувати серію послідовних короткострокових кривих AC (Bain, 1941).

Можливість природних монополій завищувати тарифи на свої послуги позбавляє їх стимулу зменшувати витрати через модернізацію виробництва, запровадження новітніх технологій, раціоналізацію, дає змогу включати неефективні витрати до собівартості послуг. Це стимулює неефективне господарювання, наслідками якого є: послаблення інноваційної діяльності, підвищення зношеності основних засобів виробництва, зростання цін для споживачів, перерозподіл доходів на користь монополії від інших секторів економіки, що знижує стимули для виробництва в цих секторах, тощо.

Наразі у здійсненні тарифного регулювання природних монополій в Україні здебільшого застосовують модель "витрати плюс". Вона передбачає визначення розміру тарифу через встановлення граничної рентабельності (норми прибутку) до задекла-

рованого об'єктами регулювання рівня сукупних витрат. На відміну від України, наприклад, у США, Канаді, Японії, базою, відносно якої розраховують норму прибутку (рентабельність), зазвичай є вартість активів або сума інвестованого капіталу, а не повна собівартість продукції.

До основних вад методу "витрати плюс" можна віднести таке.

1. Регулятор не володіє всім обсягом інформації про витрати монополії в порівнянні з самою монополією (асиметрія інформації). Йому важко чітко розрізнити, в якій мірі зміни витрат монополіста (наприклад внаслідок інновацій) зумовлені рівнем його зусиль, а в якій — зміною цін на виробничі ресурси та іншими зовнішніми факторами. Метод "витрати плюс" передбачає застосування трудомісткого підходу до визначення індивідуального складу витрат суб'єктів господарювання, внаслідок чого регуляторні органи часто не мають можливості проконтролювати обґрунтованість даних про розмір і склад витрат, що надаються їм регульованими суб'єктами господарювання.

2. Метод "витрати плюс", із включенням обов'язкового відшкодування споживачем у повному обсязі будь-яких витрат будь-якого виробника, не заохочує підприємства зменшувати витрати та економити ресурси, що призводить до збереження високої енергетичної матеріаломісткості послуг. Водночас метод "витрати плюс" стимулює збільшення фінансових витрат, витрат, пов'язаних із залученням позикового капіталу понад потрібний рівень. У монополії виникає стимул дезінформувати регулятора, підвищуючи у звітах рівень витрат в порівнянні з їхнім фактичним рівнем (ефект Аверча-Джонсона). Це своєю чергою призводить до штучного збільшення рівня кредиторської заборгованості підприємств, сприяє підтриманню високого рівня кредитних ставок.

Отже, за наявності тільки таких вад методу "витрати плюс" цінове регулювання перестає виконувати функцію замітника конкурентного тиску.

Підкреслюючи необхідність створення умов для природної монополії, що імітують конкурентний тиск, сучасні антимонопольні економісти використовують термін "Х-неефективність", щоб позначити внутрішні розтрати, які виникають, коли фірма отримує монополю владу і більше не піддається тиску сильних конкурентів,

щоб утримувати свої витрати на конкурентному мінімумі. Часто згадуються легендарні приклади: US Steel, General Motors, Sears, IBM та American Airlines. Ці гігантські фірми, які колись домінували у своїх галузях, звинувачують у тому, що вони стали жертвою власної неефективності. Емпіричні дані свідчать про те, що сума, яку можна отримати за рахунок збільшення X-ефективності, є значною (Depoorter, 1999).

Поліпшення системи тарифного регулювання природних монополій потребує відмови від застосування моделі "витрати плюс", замінивши такою моделлю тарифного регулювання, яка заохочує підприємства зменшувати витрати. У міжнародній практиці використовують такі заохочувальні методи тарифного регулювання (Біла книга, 2006):

- 1) метод встановлення граничного рівня ціни (метод коефіцієнтів зміни ціни);
- 2) метод встановлення граничного рівня доходу;
- 3) метод вимірювання конкуренцією;
- 4) метод плаваючої шкали;
- 5) метод часткового коригування витрат;
- 6) метод регулювання через визначення низки заохочувальних заходів, закріплених у договорі;
- 7) метод цільового заохочення;
- 8) комбінування методів.

Найбільш поширеним серед них, який використовують у багатьох країнах світу, є метод встановлення граничного рівня ціни (метод коефіцієнтів зміни ціни). Його мета – послабити залежність між тарифом і величиною витрат підприємства.

Застосування методу встановлення граничного рівня ціни (методу коефіцієнтів зміни ціни) передбачає такі обов'язкові елементи (Біла книга, 2006):

- 1) регуляторний орган встановлює тариф, з якого починається дія цього методу (тобто визначає першу цінову межу);
- 2) регуляторний орган може встановлювати тарифи не лише на кожен вид послуг окремо, а й на *групу послуг*, об'єднаних за певною ознакою. Граничний рівень тарифу встановлюється як *середньозважена ціна для всіх видів послуг*, що входять до складу такої групи. Це дає певну свободу для підприємства в частині розрахун-

ку та встановлення індивідуальних тарифів у розрізі окремих видів послуг;

3) регуляторний орган може дозволити автоматичне коригування тарифів на певний коригувальний показник. Зазвичай цим показником є індекс цін виробників певної галузі або індекс споживчих цін (PI), зменшений на індекс ефективності галузі загалом (X). Регуляторний орган визначає формулу періодичного коригування тарифів і встановлює коригувальні показники (коефіцієнти);

4) встановлюється інтервал часу, через який тарифи повинні переглядатися. Особлива увага приділяється розміру прибутків підприємства, отриманих упродовж періоду дії тарифів, і показникам якості послуг та ефективності діяльності.

5) підприємство зацікавлене у підвищенні ефективності діяльності, оскільки ціни індексують не на рівень інфляції, а на меншу величину. Відповідно, якщо ефективність діяльності підприємства нижча, ніж ефективність галузі загалом, то воно матиме збитки порівняно з отриманими доходами попереднього року. За умови вищої ефективності прибуток, який підприємство отримує понад встановлений рівень, залишається підприємству.

На перший рік дії методу граничного рівня ціни тариф розраховують за традиційним методом "витрати плюс". На кожен наступний рік у межах встановленого періоду (3–5 років) тариф визначають на підставі коригування тарифу попереднього року з урахуванням таких показників:

- індексу інфляції (індекс цін) (PI);
- фактора ефективності *галузі* (X-фактор);
- фактора, який враховує вплив непередбачених обставин або подій, які не залежать від діяльності підприємства (Z-фактор).

Таким чином, на кожен рік дії тарифу (окрім першого року) розмір тарифу визначають за формулою:

$$P_{it} = P_{i,t-1} * (1 + PI - X_i \pm Z_i), \quad (1)$$

де $(1 + RPI - X_i \pm Z_i)$ – коефіцієнт зміни цін.

Тобто граничний тариф для кожного року (P_{it}) встановлюється згідно з тарифом, що діяв у попередньому році ($P_{i,t-1}$). Останній коригується з урахуванням індексу споживчих цін ($RPI=CPI$) і за мінусом фактора ефективності X_i , значення якого встановлює регуляторний орган. Розмір граничного тарифу може також коригуватися

на фактор Z_i , завдяки чому вдається врахувати непередбачені обставини або події, які не залежать від підприємства (законодавчі, юридичні, екологічні та ін.) і можуть вплинути на розмір його витрат у плановому періоді.

Прибутки суб'єкта природної монополії упродовж терміну дії тарифу не підпадають під прямий контроль регулятора.

Таким чином, регулювання за допомогою методу встановлення граничного рівня ціни (методу коефіцієнтів зміни ціни) спрацьовує помітно ефективніше, ніж метод регулювання "витрати плюс", оскільки описаний метод ціноутворення на товари природних монополій передбачає створення стимулів, аналогічних тим, які виникають у результаті дії ринкових сил. Зокрема, цей метод ціноутворення є менш схильним до затратної неефективності та тенденції до завищення фінансових витрат (ефект Аверча-Джонсона), описаної вище.

Наразі в Україні метод встановлення граничного рівня ціни (метод коефіцієнтів зміни ціни), не знайшов належного практичного втілення. Однією з основних об'єктивних причин цього є нерозробленість методичних підходів до визначення основних елементів цієї формули: показників інфляції, ефективності діяльності (X-фактор) та дії зовнішніх факторів (Z-фактор).

Так, розрахунок тарифів у формулі (1) за індексом споживчих цін більшою мірою відповідає інтересам споживачів. Утім, для виробників привабливішими є дефлятор ВВП та індекс цін виробників

Однак стимулюючий ефект методу встановлення граничного рівня ціни (методу коефіцієнтів зміни ціни) великою мірою залежить від характеру перегляду цін (зокрема чіткого дотримання його термінів) і жорсткості X . Теоретично рівень X встановлюється на основі передбачуваних тенденцій щодо витрат. На практиці величина X великою мірою залежить від інформації, яку має у своєму розпорядженні регуляторний орган. Якщо потрібною інформацією в галузі володіє лише суб'єкт господарювання, щодо якого здійснюється регулювання, то, звісно, дуже важко, а іноді й неможливо встановити обґрунтованість його витрат і прибутку (наслідки асиметрії інформації).

До того ж невизначеність критеріїв перегляду X може сприяти *гальмуванню інвестицій*. Однак і визначення чітких принципів зміни X має негативні сторони, оскільки встановлює очевидний зв'язок між зниженням витрат і можливим зниженням цін. У фіксуванні величини X підвищення ефективності суб'єкта господарювання стає не добровільним, а певною мірою примусовим, оскільки коротко-строкові вигоди можуть бути компенсовані більш жорстким X і, відповідно, нижчими цінами у перспективі, що знижує зацікавленість монополіста у масштабних довгострокових інвестиціях.

Також до невизначеності фактора ефективності X у (1) можна віднести можливу неоднозначність знаку "-" перед цією величиною. Так, якщо витрати компаній мають тенденцію до зростання, в основному через потребу модернізації наявної інфраструктури, можна розглядати варіант, за якого тарифи дозволяється підвищувати до рівня інфляції, *збільшеного* на величину фактору X , де X – відсоток додаткових доходів, потрібних щороку для фінансування модернізації та розширеного відтворення (*Біла книга*, 2006).

За відсутності чіткого та однозначного визначення фактора X завжди існує, так звана "сіра зона", де незрозуміло, який саме знак використовувати перед фактором ефективності, і рішення регулятора спирається в основному на суб'єктивну думку експертів.

Метою цієї статті є спроба усунення більшості з зазначених недоліків методу встановлення граничного рівня цін (методу коефіцієнтів зміни ціни) за допомогою нового методу визначення фактора ефективності (X) та відповідної модифікації формули (1) на базі СМІ-моделі макроекономічної динаміки.

Підставою для цього є можливість визначення в рамках СМІ-моделі довгострокових середніх витрат (LAC) для кожного i -го сектору економіки (галузі) в ексергетичному вимірі (E_i), тобто незалежно від поточної комбінації ринкових умов (кон'юнктури). Вектор ексергетичних витрат є базою для кількісного визначення компонентів вектора "природних" цін ($P_{0,i}$), до яких з часом тяжіють ринкові ціни (P_i). До того ж "природна" ціна відповідає ціні, яка складається на повністю конкурентних ринках за класичної інтерпретації "природної" ціни. Формули (2) та (3) відображають залежності між пи-

томими ексергетичними витратами, "природною" та ринковою цінами (Бандура, 2022).

Формула (2) визначає вектор "природних" цін, який відображає *середні витрати галузі в довгостроковій* перспективі (LAC) в монетарних одиницях виміру.

$$P_{0,i} = E_i * k, \quad (2)$$

де k – коефіцієнт перерахунку, який є однаковим для всіх секторів економіки та використовується для перерахунку ексергетичних витрат в монетарні одиниці, але зі збереження міжгалузевих пропорцій, що визначаються ексергетичними витратами.

З одного боку, вектор питомих ексергетичних витрат, E , є реальним, оскільки кожна його компонента була досягнута на практиці в той чи інший момент часу. З іншого боку, він є ідеальним, оскільки одночасно всі компоненти вектора E_i ніколи не були сформовані, так само, як і відповідні до них ідеальні міжгалузеві пропорції. Таким чином, величини E_i відображають максимально можливу ефективність виробництва для кожного сектору, яка коли-небудь досяглась в минулому, тобто ця величина відображає *середні витрати галузі в довгостроковій* перспективі (LAC) в ексергетичних одиницях виміру.

Для будь-якого i -го сектору економіки або фірми ринкова ціна (P_i) може бути зображена у загальному вигляді:

$$P_i = P_{0i} \pm \Delta P_i \quad (3)$$

де P_{0i} – природна ціна для i -го сектору економіки або фірми; ΔP_i – відхилення ринкової ціни від природної.

Важливо зауважити, що *повністю конкурентних ринків на практиці не існує* (тобто для кожного ринку $\pm \Delta P_i \neq 0$), що, зокрема, підтверджують розрахунки величин P_{0i} на базі СМІ-моделі. Кожен ринок є недосконалим в тій чи іншій мірі, і за величинами $\pm \Delta P_i$ можна *кількісно оцінити ступінь недосконалості ринків*. Однак завжди існують сектори економіки, для яких ринкова ціна є завжди більшою за "природну" ($+\Delta P_i$), що характерно для секторів кінцевих продуктів та послуг, а також сектори економіки, для яких ринкова ціна є завжди меншою за "природну" ($-\Delta P_i$), що характерно для секторів видобування природних копалин та сировини. Тому, незважаючи на те, що ринкова рівновага на кожному ринку окремо не

відповідає стану досконалої конкуренції, на макрорівні можливо досягти стану рівноваги, який є максимально наближеним до досконалої конкуренції, тобто стану *квазірівноваги*, для якого $\Delta P = 0$. Такого стану макрорівноваги можливо досягти, коли відхилення на ринках з $+\Delta P_i$ компенсуються відхиленнями $-\Delta P_i$ на інших ринках.

З огляду на це було запропоновано *дві групи кількісних показників контролю монополій на різних ієрархічних рівнях економічної системи (фірма, галузь, економіка в цілому) (Бандура, 2022)*. Перша група оцінює *величину монопольної влади*. Друга – *ступінь впливу цієї влади на економіку в цілому та на різні її сегменти*.

Оскільки стан досконалої конкуренції ніколи не досягається на окремих ринках, то зазначені показники можна застосовувати і для *природної монополії*. Тобто за величиною приросту $\pm \Delta P_i$ можна кількісно оцінити зміни у *величині монопольної влади та ступеня впливу цієї влади на економіку в цілому та на різні її сегменти для природної монополії*.

Однак внаслідок специфіки природної монополії ці показники не можуть бути основними, а лише допоміжними. Основним кількісним показником контролю природних монополій є визначення ціни на рівні середніх витрат (тарифу), за якої(го) будь-яка фірма не має збитків в умовах зростаючої віддачі від масштабу, встановлення граничного рівня такої ціни (коефіцієнтів зміни ціни).

А зазначені вище допоміжні показники контролю монополій можна використовувати для *перевірки ефективності* застосування саме основного показника контролю природних монополій. Якщо, наприклад, суттєво зростає величина монопольної влади суб'єкта природної монополії та ступінь впливу цієї влади на економіку в цілому, то це може свідчити про *недостатню ефективність* застосування діючих тарифів на продукцію природної монополії, на необхідність їх перегляду.

Динаміка будь-якого економічного показника, що залежить від ринкових умов, є коливальною. Такого роду динаміку мають показники в монетарному вимірі. Натомість крива LAC в ексергетичних одиницях може бути або спадною (за ефективної інноваційної політики), або горизонтальною (за відсутності ефективних інновацій), що дозволяє оцінити технологічну ефективність (X) в (1) за темпом

спадання такої кривої для кожного сектору економіки в порівнянні з середніми витратами фірми (природної монополії), тобто:

$$X_i = (E_{s,i} - E_{f,i}) / E_{s,i}, \quad (4)$$

де $E_{s,i}$ — середні ексергетичні витрати (LAC) в i -му секторі економіки (галузі); $E_{f,i}$ — середні ексергетичні витрати фірми (природної монополії).

Відповідно формулу (1) пропонуємо модифікувати до вигляду:

$$P_{it} = P_{i,t-1} * (1 + PI \pm X_i \pm Z_i). \quad (5)$$

Тобто:

$$P_{it} = P_{i,t-1} * (1 + PI + X_i \pm Z_i), \text{ якщо } E_{s,i} > E_{f,i}$$

$$P_{it} = P_{i,t-1} * (1 + PI \pm Z_i), \text{ якщо } E_{s,i} = E_{f,i}$$

$$P_{it} = P_{i,t-1} * (1 + PI - X_i \pm Z_i), \text{ якщо } E_{s,i} < E_{f,i}$$

Для розрахунків величин ($E_{s,i}$) потрібно мати якомога більш деталізовані таблиці "витрати-випуск". Для визначення ($E_{f,i}$) потрібно мати дані про витрати виробничих ресурсів в натуральному вимірі для фірми, які можна помножити на відповідні питомі ексергетичні витрати для секторів економіки, щоб отримати питомі ексергетичні витрати для фірми (Бандура, 2022).

Таким чином, усувається неоднозначність у визначенні фактора ефективності (X) та забезпечується його об'єктивність (практично унеможливується суб'єктивний вплив на його величину).

До того ж формула (5) має певні переваги перед формулою (1). Наприклад, збільшуються стимули для монополії до впровадження нових, більш ефективних технологій. Причому стимулюється саме запровадження найбільш революційних технологій. Усувається ефект *гальмування інвестицій*, який є притаманним для формули (1).

Щоб запобігти надмірному зростанню цін для споживачів внаслідок підвищення ефективності природних монополій, можна у формулі (5) враховувати показник базової інфляції, замість дефлятора ВВП або індексу споживчих цін, як це запропоновано у формулі (1). Такий крок не тільки зменшить можливість перекладання на споживачів витрат на підвищення ефективності природних монополій, але й ще більше стимулює монополії до підвищення ефективності, оскільки зросте вагова частка показника ефективності (X) у тарифі за формулою (5).

Водночас продовження війни на території України може вплинути на строки можливого запровадження такого роду методу контролю природних монополій. Сам факт військових дії ніяк не впливає на методи контролю. Однак війна впливає на час та можливі обсяги застосування методу. Так, ціни на продукцію природних монополій в Україні бути спочатку "заморожені" на час дії військового стану. І це було можливим лише за безпрецедентної зовнішньої підтримки наших союзників. Без неї був би просто крах економіки. Та тривалі військові дії й значна інфляція змушують уряд заговорити про підвищення цін на цю продукцію. До того ж регулювання планується в рамках "старої" методики "витрати плюс". І це має сенс, оскільки "замороження" тарифів робить збитковими природні монополії за умов "галопуючої" інфляції. За новим методом контролю монополія може мати значну вигоду за умов постійних і суттєвих інновацій, які зі свого боку потребують значних інвестицій. Та через постійну вірогідність ракетних обстрілів фактично будь-якої точки в Україні важко розраховувати на приплив значних інвестицій під час війни. Тому запровадження нового методу контролю природних монополій варто відкласти до закінчення бойових дій.

Таким чином, у роботі пропонується можливий шлях вдосконалення інформаційної складової кількісного контролю природних монополій за методом встановлення граничного рівня ціни (методом коефіцієнтів зміни ціни), який наразі є найпоширенішим методом тарифного регулювання природних монополій серед розвинених країн світу. Запропоновано метод однозначного визначення фактора ефективності природних монополій. Також запропонована модифікація формули для визначення тарифу на продукцію таких монополій, у рамках якої посилюються стимули до інноваційної активності та до запровадження нових технологій суб'єктами природних монополій, зберігаючи при цьому інтереси споживачів.

Література

1. Haimson M. (2015). Domination: The Consequence of a Modern Day Monopoly. *Business/ Business Administration*. 29. URL: https://scholarsarchive.library.albany.edu/honorscollege_business/29/
2. Лагутін В. Д., Боровик Ю. І. (2013) Пріоритети цінового (тарифного) регулювання природних монополій в Україні. *Економіка України*. № 7 (620). С. 44–58.

3. Depoorter B. (1999). Regulation of Natural Monopoly. *Center for Advanced Studies in Law and Economics University of Ghent*. 5400. P. 498–530.

4. Bain J. (1941). The Profit Rate as a Measure of Monopoly Power. *The Quarterly Journal of Economics*. Vol. 55. No. 2. Pp. 271–293. <https://doi.org/10.2307/1882062>

5. Біла книга. (2006). Вдосконалення системи тарифного регулювання природних монополій. Антимонопольний комітет України. Головне управління державної служби України. URL: <https://brdo.com.ua/wp-content/uploads/2016/01/Vdoskonalennya-systemy-taryfnogo-regulyuvannya-pryrodnyh-monopoliy-BKU.pdf/>

6. Бандура О.В., Ткачова В.О. (2022). Кількісні показники прямого контролю монополій на різних ієрархічних рівнях економічної системи. *Економічна теорія*. № 2. С. 67–89. <https://doi.org/10.15407/etet2022.02.067>

Надходження до редакції 10 березня 2023 р.

Рецензування 18 березня 2023 р.

Підписано до друку 27 березня 2023 р.

References

1. Haimson, M. (2015). Domination: The Consequence of a Modern Day Monopoly. *Business/Business Administration*, 29. Retrieved from https://scholarsarchive.library.albany.edu/honorscollege_business/29

2. Lahutin, V.D., Borovyk, Yu.I. (2013). Priorities for price (tariff) regulation of natural monopoly in Ukraine. *Ekonomika Ukr. — Economy of Ukraine*, 7 (620), 44–58 [in Ukrainian].

3. Depoorter, B. (1999). Regulation of Natural Monopoly. *Center for Advanced Studies in Law and Economics University of Ghent*, 5400, 498–530.

4. Bain, J. S. (1941). The Profit Rate as a Measure of Monopoly Power. *The Quarterly Journal of Economics*, 55(2), 271–293. <https://doi.org/10.2307/1882062>

5. The Antimonopoly Committee of Ukraine (2006). White book. Improvement for system of the natural monopoly tariff regulation. Retrieved from <https://brdo.com.ua/wp-content/uploads/2016/01/Vdoskonalennya-systemy-taryfnogo-regulyuvannya-pryrodnyh-monopoliy-BKU.pdf>

6. Bandura, O.V., Tkachova, V.O. (2022) Quantitative indexes for direct control of monopolies on different hierarchical levels of economy. *Ekonomika teor. — Economic theory*, 2, 67–89. <https://doi.org/10.15407/etet2022.02.067> [in Ukrainian].

Received on March 10, 2023.

Reviewed March 18, 2023

Signed before printing March 27, 2023